

Aurelius Augustinus

Het huis op de rots

Verhandeling over de bergrede
[*De sermone Domini in monte*]

Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien
door Leo Wenneker en Hans van Reisen

 DAMON

Inhoud

INLEIDING	9
Kloppend hart	10
Inspiratiebron van eeuwen	10
Commentaren	12
De toespraak van de Heer op de berg binnen het Matteüsevangelie	14
Structuur van de bergrede	15
De bergrede in de context van de evangeliën	17
Achtergronden van het evangelie	19
Inspiratiebronnen voor Augustinus' commentaar	21
Structuur van het traktaat over de bergrede	22
Korte samenvatting van de inhoud	22
Stijl, doelstelling en werkwijze	24
Tijdsafstand	27
Manicheeërs	28
Tekstoverlevering	29
Uitgangspunten bij de vertaling	29
Tot slot	31
Noten	32
Literatuur	36
Latijnse tekstuitgaven	36
Vertalingen	36
Achtergrondliteratuur	37
Wenken voor de lezer	38
Beknopt inhoudsoverzicht	42
 MATTEÛS 5-7 in Nederlandse vertaling volgens de bijbeltekst van Augustinus	 49

HET HUIS OP DE ROTS 55

Boek 1

- 1,1 De berg op 57
- 1,3 Spreken van geluk 59
- 1,11 Zevenvoudig geluk als zevenvoudige gave 63
- 1,13 Vervolging omwille van de Heer 66
- 1,16 Zout van de aarde 68
- 1,17 Licht op de kandelaar tot glorie van God 68
- 1,19 Wet en profeten vervuld? 71
- 1,22 U zult niet doden 73
- 1,26 Verzoening bij het altaar 76
- 1,29 De ander als tegenpartij 78
- 1,33 U zult geen echtbreuk plegen 83
- 1,34 Intermezzo: drie fasen bij het zondigen en drie soorten zonden 83
- 1,36 Echtbreuk als afgoderij en hebzucht 85
- 1,43 Wat is eigenlijk ontucht? 91
- 1,51 U zult niet zweren 97
- 1,56 Houd ook de andere wang voor 102
- 1,59 Meer dan het gewone? 106
- 1,69 Bemin uw vijanden 113
- 1,78 Kinderen van God 120

Boek 2

- 2,1 Een zuiver oog, een zuiver hart 123
- 2,2 Voor het oog van de mensen? 124
- 2,5 Wees niet schijnheilig 126
- 2,6 De linker- en de rechterhand 127
- 2,10 Bidden in het verborgene 130
- 2,12 Zonder omhaal van woorden 131
- 2,15 Onze Vader 133
- 2,17 In de hemelen 135
- 2,19 Uw naam 137
- 2,20 Uw koninkrijk 137
- 2,21 Uw wil 138
- 2,25 Ons dagelijks brood 140
- 2,28 Vergeef ons onze schulden 143

- 2,30 Breng ons niet in verleiding 144
2,35 Red ons van het kwaad 149
2,36 De zeven beden in hun onderscheid en samenhang 150
2,38 Zevenvoudig gebed, zevenvoudig geluk,
zevenvoudige gave 151
2,40 Vasten zonder vertoon 153
2,44 Waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn 156
2,45 Een zuiver oog, een helder licht, een
onverdeeld hart 156
2,47 Niemand kan twee heren dienen 158
2,49 Maak u geen zorgen! 159
2,59 Oordeel niet! 168
2,63 De splinter en de balk 171
2,67 Strooi de parels van de waarheid niet klakkeloos
rond 174
2,71 Vraag, zoek en klop 178
2,74 De gulden regel 180
2,77 De wijde en de nauwe poort, de brede en de
smalle weg 182
2,78 Pas op voor valse profeten. De goede en de slechte
boom 183
2,82 Waarschuwingen 186
2,87 Verstandig is ieder die bouwt op de rots 189

Aantekeningen 191

Register op bijbelteksten 223

Inleiding

Is er in de bijbel een gedeelte te vinden dat tot op vandaag zoveel invloed heeft als Jezus' toespraak op de berg? De zogeheten bergrede is opgetekend in de hoofdstukken 5, 6 en 7 van het evangelie volgens Matteüs en geniet groot gezag onder christelijke gelovigen. Maar niet alleen binnen de kerken is de uitwerking ervan groot. Alleen al in het Nederlandse taalgebied treft men zeker twintig zegswijzen en uitdrukkingen aan die op de ruim honderd bijbelverzen van de bergrede zijn terug te voeren. Iedereen weet bijvoorbeeld dat het onverstandig is om 'twee heren tegelijk te dienen' of om 'pauze voor de zwijnen te werpen'. Aan kinderen houden volwassenen voor dat ze moeten oppassen voor een 'wolf in schaapskleren'. Slodderossen ontvangen bij hun speurtocht naar zoekgeraakte spullen de goede raad: 'Zoek en gij zult vinden.' En zedenmeesters krijgen het advies om 'eerst maar eens de balk uit het eigen oog te halen alvorens te wijzen op de splinter in het oog van de ander'.

De toespraak op de berg heeft niet alleen de spreektaal met allerlei uitdrukkingen verrijkt, maar ze heeft ook sporen nagelaten in de literatuur. Bij enkele internationaal bekende schrijvers is naar de inwerking van de bergrede zelfs afzonderlijk onderzoek verricht.¹ Bij andere auteurs valt de waardering ervoor tussen de regels door te lezen.²

De invloed van de drie hoofdstukken uit het Matteüsevangelie is echter niet beperkt gebleven tot taal en literatuur. De woorden uit deze toespraak van Jezus gelden bovendien als richtsnoer voor de manier waarop mensen met elkaar kunnen leven. De strekking heeft zowel binnen als buiten de christelijke geloofsgemeenschappen het geweten van mensen helpen vormen en tot bijzondere daden aanzet. Een voorbeeld hiervan is de hindoe Mahatma Gandhi (1869-1948). Hij werd bij zijn inzet voor geweldloze weerbaarheid mede door de bergrede geïnspireerd: door zijn streven de vijand lief te hebben en om als iemand hem op de rechterwang sloeg deze ook de

linker toe te keren, kwam hij in hoog aanzien tijdens het Indiase streven naar onafhankelijkheid.³

KLOPPEND HART

Voor christenen is de toespraak op de berg de kern van Jezus' onderricht en zij beschouwen deze als het kloppend hart van het Nieuwe Testament. Tegelijk moet men vaststellen dat de bezieling die christenen van de bergrede ondervinden, nogal eens onderlinge onenigheid over de betekenis ervan tot gevolg heeft: op enkele terreinen van de moraal in het algemeen en van de christelijke moraal in het bijzonder beroepen christenen zich op verwante passages en is de toespraak op de berg aldus niet alleen bron van inspiratie maar ook aanleiding tot onenigheid. Van zo'n dubbele invloed is bijvoorbeeld sprake in debatten over leven en dood: verwijzingen naar de bergrede spelen een rol in de discussies tussen voor- en tegenstanders van abortus, de doodstraf, euthanasie of het gebruik van geweld. Maar ook bij andere thema's van de moraal is Jezus' onderricht op de berg van invloed geweest en gebleven: te denken valt hier aan vraagstukken rond huwelijk en echtscheiding of aan problemen die samenhangen met het afleggen van een eed of een gelofte; men kan in dit verband ook wijzen op de manier waarop over wraak, vergeving en liefde voor de vijand wordt gesproken; eveneens wordt de regel in het hedendaagse rechtsbestel waardoor het particulieren niet is toegestaan over anderen te oordelen, soms met de bergrede in verband gebracht; dit geldt ook voor de opvatting dat men niet prat mag gaan op het doen van grote schenkingen aan liefdadige instellingen. Ten slotte kunnen we wijzen op de leden van vele religieuze groeperingen, die strikt volgens de richtlijnen van de bergrede proberen te leven.

INSPIRATIEBRON VAN EEUWEN

De discussies en meningsverschillen tussen de verschillende groepen christenen over de betekenis van de bergrede voor het dagelijks le-

ven dateren niet van vandaag of gisteren. In de loop van de eeuwen zijn hierover felle debatten gevoerd, die soms ontaardden in kerkelijke scheuringen. In de negentiende eeuw bijvoorbeeld zijn daarvoor tussen de methodisten verschillende splitsingen ontstaan. Deze opwekkingsbeweging kwam voort uit de Church of England en is gesticht door de gebroeders John (1703-1791) en Charles Wesley (1707-1788). De methodisten kenmerkten zich onder meer door hun sociale bewogenheid en hun grote inzet voor de afschaffing van de slavernij. De motieven daarvoor ontleenden zij aan de bergrede. De methodisten vonden steun bij de oudere en meer omvangrijke groepering van de quakers. In de achttiende eeuw had John Woolman (1720-1772) als een van de quakerleiders bewerkstelligd dat de slavernij in Pennsylvania werd afgeschaft. Deze Amerikaanse staat was in de zeventiende eeuw gesticht door William Penn (1644-1682) als een vrijplaats voor de volgelingen van George Fox (1624-1691). Zij verenigden zich in 1669 tot de Society of Friends maar zijn in de volksmond onder hun spotnaam bekend gebleven: *quakers* zijn 'siddersaars'. Hun leefwijze kenmerkt zich door soberheid en door weigering van de militaire dienst: ook voor dit laatste beroepen zij zich op de bergrede.

Nog omvangrijker en ouder dan de quakers zijn de evangelische broedergemeenten. De oorsprong van deze broederschap gaat terug tot ongeveer 1450 toen Peter Chelčický een vernieuwd christendom predikte, waarbij hij zich uitdrukkelijk op de bergrede beriep. Met dit initiatief verwierf hij zich vele medestanders. De aanhang groeide binnen vijftig jaar uit tot zo'n 100.000 mensen, maar kreeg in de periode erna tijdens de Contrareformatie veel te lijden van vervolgingen. Gedurende de zeventiende eeuw kalfde de beweging steeds verder af tot een kleine groep zogeheten Boheemse Broeders. In 1722 probeerde Nikolaus van Zinzendorf de overgebleven leden in een nieuwe samenhang onder te brengen door hen in een zogenaamde harnhutkolonie te verzamelen. Ze zijn daarom sindsdien als harnhutters bekend geworden. Vijftien jaar later splitsten Duitse aanhangers van deze groep zich van de Lutherse kerk af en organiseerden zich tot de evangelische broedergemeenten.

Gelovigen die in Nederland als doopsgezinden bekendstaan, worden in het buitenland vooral als mennonieten of menisten be-